

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

2022

MADUO: 70

NAKO: Diura di le 2

Pampiri e, e na le ditsebe di le 11.

DITAELO LE TSHEDIMOSSETSO

1. Pampiri e, e arogantswe ka DIKAROLO di le THARO.

KAROLO YA A: Tekatthaloganyo (30)

KAROLO YA B: Tshobokanyo (10)

KAROLO YA C: Tiriso ya puo (30)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.

3. Araba dipotso TSOTLHE.

4. Simolola KAROLO NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

5. Thala mola morago ga KAROLO NNGWE le NNGWE.

6. Nomora karabo NNGWE le NNGWE jaaka potso e nomorilwe.

7. Tlola mola morago ga karabo NNGWE le NNGWE.

8. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

9. Kabo ya nako e e tshikinngwang:

KAROLO YA A: Metsotso e le 50

KAROLO YA B: Metsotso e le 30

KAROLO YA C: Metsotso e le 40

10. Kwala ka mokwalo o o buisegang le ka mopeleto o o kannweng ke Lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA A (TEMANA)

1	E ne e le ka Lamatlhatso fa Kgori a ne a fologa terena mo seteišeneng sa Dryharts. E ne e se sebaka mosimane yo a ntse a dira, fela o ne a tsweletse mo botshelong, e se motho wa go tshameka mantlwane. Ntlo ya kwa gaabo e ne e le ntle e bile e galalela. O ne a ntshitse makgasanyana otlhe a rraagwe a neng a a rekile mme a e kgabisa. Kopano o ne a ipona e le monna yo o lesego tota gore a bo a na le morwa a tshwana le Kgori jaana. Ee, ruri Kgori e ne e le sekai mo makolwaneng a motse wa Dryharts.	5
2	Ga a ka a ineela mo phafaneng morago ga go fetsa lokwalo lwa gagwe la materiki jaaka bontsi bo a tle bo dire, nnyaya. A tabogela kwa matekiring go ya go iphataphatela. Lebang le Kgori e ne e le ditsala tsa makgonthe. Ba tsene sekolo mmogo go fitlhela kwa mophatong wa bosupa mo Lebang a ne a rengwa ke selepe sa magagana gona. Go tsweng foo ba siana ka mephato. Le gale ga ba a ka ba kgaogana. Go fetsa fela, Kgori a utlwalela tiro kwa matekiring mme a sianela gona.	10 15
3	'A mme ena o a tlhologanya tsala? A ga a itlatse makgasa? Kana basetsana ba matsatsi ano o ka se ba tlhologanye.' 'Nnyaya Kgori.' Ga fetola Lebang. 'E seng Keabetswe. Ngwana yoo o botho jo motho a palelwang ke go bo tlhalosa. E rile ke bua le ena ke fa a nkadimile ditsebe.' 'Fa Keabetswe a ka ntumela, nka tlatsa lesaka la ga rraagwe ka dikgomo. Ga se gore ke mo rata fela gonne a le montle, nnyaya. Maitseo, tsala. Maitseo le botho.'	20
4	Mo maitseboeng ke fa Kgori le Keabetswe ba tshwarane ka matsogo ka fa tlase ga setlhare. Lebang, mosimane yo o matšato o ne a setse a diretse tsala ya gagwe tiro, dilo tsoitlhe di ne di le mo tshiamong. E rile fela moeka a ntsha lefoko ke fa mosetsana a setse a butse pelo ya gagwe mme a amogela tsoitlhe ntle le go dikadika.	25
5	E ne e le ka Letsatsi la Tshipi fa Kgori a na le mmaagwe. E ne e le kgale mmaagwe a mmolelela fa e le monna jaanong mme a tshwanetse go simolola go dira dilo tsa bonna. Morago ga go bua le go dumelana le Keabetswe a itse ka gangwe fa nako ya go dira tsa bonna e fitlhile le tshwetso ya gagwe e le e e maleba.	30
6	'Mme, ke batla go go tlisetsa segametsi!' a bua a ntse a nyeba. 'Ao, Kgori ngwanaka, tlogela go tshameka. Kana wena o ithaya o re 'nyalo ke motshamekwane.' Seipone, mmaagwe, a bua a ntse a tshegatsega. Kana golo fa ke tiisitse mma. Ke bone lekgarebe le lentle e bile ke batla go mo dira ngwetsi ya gago. Ke solofela fa le wena o itse fa Keabetswe e le ngwana yo o maitseo e bile a le lorato. Mosetsana yoo o ... 'Wa re mang?' Mmaagwe a mo itaya molomo.	35

7	'Keabetswe mma.' A bua ka phuthologo e bile a ntse a nyeba. 'O raya mang?' Ga botsa mmaagwe a rototse matlho. 'Ke raya Keabetswe, morwadia rre Baleseng.' A araba ka go makala. 'Keabetswe, morwadia Baleseng?' A bua a ntse a roromela, matlho a simolola go nna mahibidu le mofufutso o ela mo phathheng ya gagwe. 'O opile kgomo lonaka, mma. Ke ena ke batlang e nne ngwetsi ya gago.' Moeka a bua a ntse a tshegatshega le fa tota a ne a lemoga fa kgang ya gagwe e ka re e tsosa diletseng.	40 45
8	Kgori o ne a itheile a re kgang e tlaa itumedisa mmaagwe. Fela go ne go sa bonale jalo. E rile Kgori a bona mmaagwe a tlhakathakana le go tshaba mo ntlong, a simolola go itewa ke ditshikare, dipelaelo tsa aparela tlhaloganyo ya gagwe. Ka lotlatlana lwa lona letsatsi leo, Dikgobe, malomaagwe Kgori, o ne a fitlha kwa gaabo. O mo fitlhetse a le nosi. Dikgobe o ne a tsaya setilo mme ba dula fa tlase ga setlhare sa mokala le motlogoloagoe. Dikgobe e ne e se motho wa go potologa kgang e bile a sa rate go boeletsa.	50 55
9	'Bona fa setlogolo, mmaago le rraago ba nkopile go tla go bua le wena. Ke utlwile fa o bone Keabetswe morwadia Baleseng, e bile o eletsa go mo nyala. Sebe sa Phiri ke gore wena le Keabetswe lo a amana.' A bua jalo a tlhabile moeka ka matlho. 'Malome fa o re nna le Keabetswe re a amana, o raya jang?' A bua ka mafega le go fela pelo.	60
10	'Kgori, e rile mmaago a nyalwa ke Kopano, o ne o le dingwaga di le tharo. Ka segaeno, kgomo e gapiwa le namane. Baleseng o tlogetse mmaago go go godisa a le nosi. E rile go boa a tla le mosadi yo mongwe, a mo nyala. Moragonyana ba segofadiwa ka ngwana wa mosetsana e bong Keabetswe.' 'Malome tota wa reng?' A botsa a geletse dikeledi e bile a roromela. 'Kgori, Baleseng ke rraago. Wena le Keabetswe lo bana ba madi.' E rile Dikgobe a ise a fetse go bua, Kgori a itaagana fa fatshe. A idibala.	65

[E rulagantswe sešwa go tswa go *Go rothisa mmutla madi* ka Tsietso S Maselwa]

1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ka Setswana, ke mang yo o tshwanetseng go romiwa go rera bogadi?

- A Ramogoloagwe
- B Rraagwe
- C Malomaagwe
- D Tsala

(1)

1.1.2 Ke dilo dife tse PEDI tse Kopano a neng a ipela ka tsona ka morwae?

(2)

1.1.3 Naya dintlha di le PEDI tse Kgori a neng a farologane le makawana a Dryharts ka tsona.

(2)

- 1.1.4 Goreng Kgori le Lebang ba sa fetsa sekolo ka nako e le nngwe? (2)
- 1.1.5 Ke eng se totatota Kgori a neng a se rata mo go Keabetswe? Naya dintlha di le pedi. (2)
- 1.1.6 A ke ntlha kgotsa kakanyo gore Keabetswe o kgatlhegetse Kgori pele Kgori a bua le ena? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.7 Lebakalegolo la gore Seipone a botse Kgori potso e le nngwe ga gabedi ke lefe? (TEMANA 6 le 7) (2)
- 1.1.8 Go itaya molomo, go kaya eng? (TEMANA 6) (2)
- 1.1.9 Malome Dikgobe, o amana jang le Seipone? (TEMANA 8) (1)
- 1.1.10 Fa o lebile, goreng Seipone le Kopano ba ne ba se teng fa Dikgobe a tlile go bua le Kgori? (TEMANA 9) (2)
- 1.1.11 Puo ya ga Malome Dikgobe ya gore 'kgomo e gapiwa le namane' e kaya eng? (TEMANA 10) (2)
- 1.1.12 Go ya ka wena, a Kopano ke rraagwe Kgori? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.1.13 A se Dikgobe a se buile, se thusitse Kgori mo maikaelelong a gagwe? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA B (SETSHWANTSHO)

[E nopotswe go tswa mo inthaneteng]

1.2.1 Naya dintlha di le PEDI tse SETLHANGWA A le SETLHANGWA B di farologanang ka tsona. (4)

1.2.2 Lenyalo le le mo setshwantshong ke la mofuta ofe? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOBOKANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E bua ka ga dikgoreletsi tse basadi ba nnang le tsona mo go tlameng le mo go tsamaiseng dikgwebo.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

1. Sobokanya temana e ka go tthagisa dintlha di le SUPA ka ga **dikgoreletsi tse basadi ba nang natso mo go tlameng le mo go tsamaiseng dikgwebo.**
2. Kwala ka temana, o dirisa mafoko a gago mme o sa latlhe bokao.
3. Boleele bo se fete mafoko a a ka nnang 90.
4. Tshobokanyo e se ka ya newa setlhogo.
5. Kwala palo ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshobokanyo.

SETLHANGWA C

Maatlafatso ya basadi ke nngwe ya dintlha tseo puso e tsweweletseng go samagana le yone bogolosegolo mo mererong ya lefapha la ikonomi, phediso ya lehuma le tekatekanyo ya bong. Mo malobeng kwa ga lowe, e ne e le setlwaedi gore tiro ya basadi ke kgodiso ya bana le tlhokomelo ya lelapa. Mo dingwageng tse re tshelang mo go tsone, re bona mo malapeng a mangwe basadi e le bona ba eteletseng pele malapa, mme seno se ba rotloetsa go emisa ditlhogo go tlamela malapa a bona.

Diphetogo tseno, di rotloetsa basadi go nna le kगतlhego mo dikgwebopotlaneng go bona madi a go tlamela ba malapa a bona. O tlaa ela tlhoko gore dingwe tsa dikgwebo tsa basadi di thusa mo kgodisong ya ikonomi ya Aforikaborwa.

Le fa go ntse jalo, basadi bao ba tsweweletseng go tlhama dikgwebopotlana kgotsa ditheo, ba tswelela go samagana le dikgoreletsi tse di farologaneng. Dingwe tsa dikgoreletsi tseo di akaretsa go tshaba go tlhama dikgwebopotlana le ditheo, go tlhoka kitso mo go kwaleng setlankana se se tlaa ba thusang go tsamaisa dikgwebo kgotsa tsona ditheo, go sa itse le go sa tlhaloganye mmaraaka wa ditlhagiso tsa dikgwebo tsa bona, go sa nne le maano a a ka ba thusang go gogela badirisi. Gape o tlaa fitlhela basadi ba se na kitso ka ga tsamaiso ya merero ya matlole. Tlhobaboroko e kgolo ke go sa dirisane mmogo fa kgwebo e ntse e tswelela mme dikgoreletsi tseno di ka tliša ditlamorago tse di sa jeseng di welang di tshwana le go phuthama ga dikgwebo. Basadi ba tshaba dikgogakgogano mo tsamaisong ya dikgwebo.

Mme Boitumelo Madimabe, Motsamaisi mo kantorong ya Community Development: Sustainable Livelihoods, o ile a ikuela go basadi go se nyemisiwe mooko ke dikgoreletsi tse ba itemogelang tsona mo dikgwebopotlaneng tsa bona. O ile a ba kaela gore go le gantsi o fitlhele basadi ba batla go dira dikgwebo tse di rebolang ditlhagiswa kgotsa dikuno tse di tshwanang mo karolong e le nngwe, mme se se feleletsa se ama kgodiso ya dikgwebo.

[E rulagantswe sešwa go tswa go *The Eye*, Moranang 2021]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

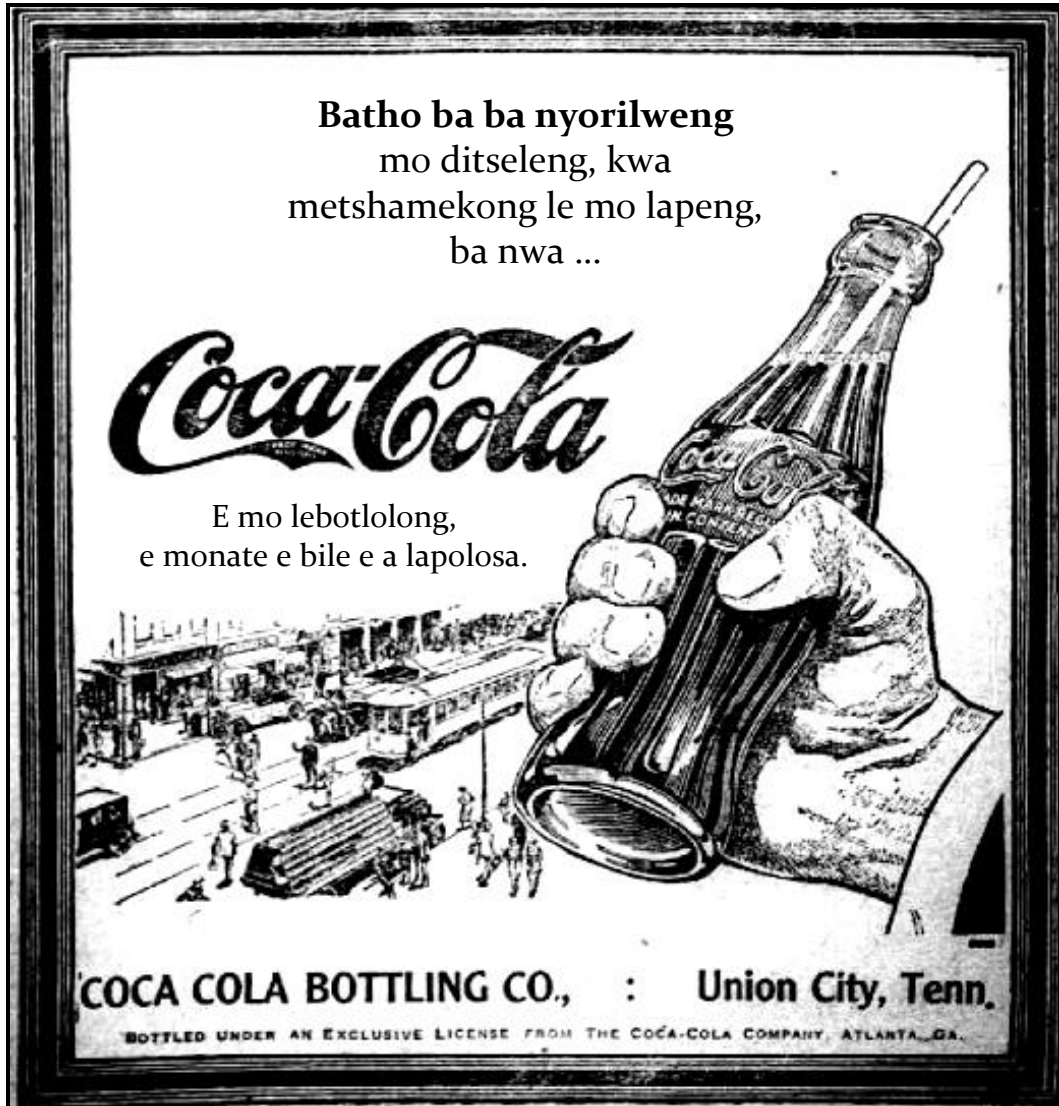

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA D

[E nopotswe go tswa mo inthaneteng]

- 3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Kuno e e bapadiwang e, ke ...

- A Matute.
- B Senotsididi.
- C Molemo.
- D Nnotagi.

(1)

- 3.2 Nopola puo e e digelang go tswa mo papatsong e?

(1)

- 3.3 Goreng leina Coca-Cola le kwadilwe ka ditlhaka tse godisitsweng le ka bontsho? (2)
- 3.4 Ke dintlha dife tse PEDI tsa malepa tse di tlhangelang mo papatsong e? (2)
- 3.5 Molaetsa mogolo wa papatso e ke ofe? (2)
- 3.6 Fetolela polelo e e latelang go nna pakatlang:
Batho ba ba nyorilweng mo ditseleng, kwa metshamekong le mo lapeng, ba nwa ... (1)
- 3.7 'Ba ba nyorilweng' ke karolopuo efe? (1)
- [10]**

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA E

[E nopotswe go tswa mo inthaneteng]

- 4.1 Tlhophisa karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Monna yo o botsang potso, o tsalana jang le mosimane?

- A Morutabana wa gagwe
B Rraagwemogolo
C Rraagwe
D Malomaagwe

(1)

- 4.2 Ke maikutlo afe ao a senolwang ke mosimane? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 4.3 A potso e rre a e botsang mosimane e a gobelela? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 4.4 Go ya ka wena, a rre o itumelela karabo ya mosimane? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 4.5 Ke maikutko afe a a senolwang ke rre yo o mo khathunung afe? (1)
- 4.6 Nopola lefoko le le supang gore tiro e ya go dirwa mo khathunung. (1)
- 4.7 Naya mofuta wa leina 'motlogoloake.' (1)
- [10]**

POTSO 5

Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

SETLHANGWA F

1	Ke mang a neng a itse gore gompiano lefatshe le tlaa bo le eme tsi! E bile le setse morago dintlha-kaelo tse di tshwanang tsa pholo? Kana fa re tsoga moso le moso re gopola mafoko a: ' <u>Rwala sethiba nko le molomo!</u> Tihapa diatla kgapetsakgapetsa, dirisa sekgono fa o dumedisa, le fa o gotlholo gongwe o ethimola. Leka go tla go itshwara sefatlhego le matlho.	5
2	Ruri botshelo jwa <u>rona</u> bo fetogile thata jang ne! Dipalopalo tsa batho ba ga rona ba ba amiwang ke mogare wa khorona di ntse di golela pele. Bobegadikgang bo tlhalosa fa Bokonebophirima e le nngwe ya diporofense tse tharo tsa ntlha tse di nang le dikgetsi tse dintsi.	
3	A se ga se tlholwe ke go itebala? Gongwe go tlhokomologa dintlha kaelo tsa pholo? Gongwe a bagarona ga ba dumele gore mogare wa khorona o santse o le teng? Dipotso tsa me ga di na dikarabo. A motho mongwe le mongwe a tseye maikarabelo a go itlhokomela le go tlhokomela ba bangwe. A lo a re puso e rwale <u>morwalo</u> ono e le yosi. <u>Motsadi mongwe le mongwe o tshwanetse go tsaya maikarabelo mo kgodisong ya bana.</u> Ke eme.	10 15

[E nopotswe go tswa go *The Eye*, Moranang, 2021]

- 5.1 Nopola sekao sa lelatlhelwa mo go temana 1. (1)
- 5.2 Polelo e e thaletsweng mo go mola 3 e mo modirisong ofe? (1)
- 5.3 Bolela gore leemedi le le thaletsweng mo go mola 6 le dirisitswe jang. (1)
- 5.4 Bopa leitiri ka lefoko le le ntshofaditsweng mo go mola 10. (1)

- 5.5 Dirisa lefoko 'pholo' mo go mola 11 ka bokao jo bo farologaneng le jo bo mo temaneng. (2)
- 5.6 Bolela gore leina 'morwalo' mo go mola 14 le dirisitswe jang. (1)
- 5.7 Nopola letlhophi mo go temana 3 mme morago o le dirise mo polelong e o e itlhametseng. (2)
- 5.8 Fetolela polelo e e thaletsweng mo go mola 14 go puopegelo. (1)
- [10]**

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE YA TLHATLHOBO: 70

